

Inventariserend archeologisch onderzoek (proefsleuven) nieuwe oostelijke inprikker Rivierenwijk

421 Proefsleuvenonderzoek

Auteur: D. Kastelein

Status:	Definitief	feb-2012	
	Naam:	Datum:	Paraaf:
Akkoord Projectleider	D Kastelein	feb-2012	Dh
Akkoord Senior-Archeoloog	B Vermeulen	feb-2012	BV
Akkoord Bevoegd Gezag:	B.Vermeulen	feb-2012	BV

COLOFON

© 2012, Gemeente Deventer, Deventer.

Auteurs: Davy Kastelein

Redactie: Bart Vermeulen & Emile Mittendorff

Beeldredactie: Emile Mittendorff

Productie kaartmateriaal: Michael van der Wees & Leon Scheffer

Vormgeving: Leon Scheffer

Titel: Inventariserend archeologisch onderzoek (proefsleuven-
onderzoek) nieuwe oostelijke inprikker Rivierenwijk

Reeksnaam: Interne Rapportages Archeologie Deventer, nummer 52

Dit rapport is een product van:

Archeologie Deventer

Gemeente Deventer

Postbus 5000

7400 GC Deventer

Nederland

Telefoon: (0031)-(0)570-671155

www.deventer.nl

Inhoud

I Inleiding	I
I.1 Ligging Onderzoeksgebied	I
I.2 Doelstelling	2
I.3 Projectgegevens	2
2 Landschappelijke situatie	3
3 Archeologische informatie uit eerder onderzoek en archeologische verwachting	6
3.1 Eerder onderzoek	6
3.2 Archeologische verwachting	8
4 Onderzoeksvragen	9
4.1 Doelstelling	9
4.2 Relatie met NOaA en/of andere onderzoekskaders	9
4.3 Vraagstelling	9
4.4 Onderzoeksvragen	9
5 Strategie en methode	10
Werkwijze	10
6 Resultaten van het proefsleuvenonderzoek	11
6.2 Sporen en structuren	11
6.3 Vondsten	13
7 Beantwoording van de onderzoeksvragen	14
8 Conclusie	15
8.1 Karakter van de vindplaats	15
8.2 Waardering en selectie onderzoeksgebied	15
8.3 Aanbeveling en selectie	16
9 Literatuur	17

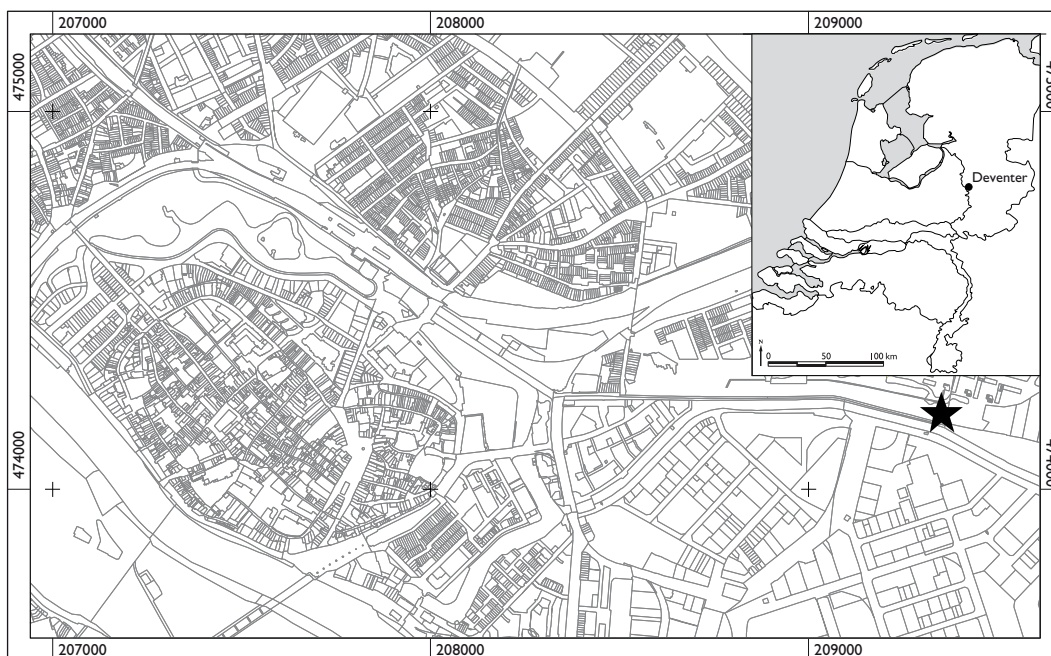
I Inleiding

Het onderzoeksgebied maakt deel uit van een grootschalig plan voor het herinrichten van de Rivierenwijk en het verbeteren van de verkeerscirculatie in dit deel van Deventer. Een deel van de plannen behelst het creëren van een ontsluitingsweg vanaf het oostelijk deel van de Rivierenwijk naar de Snipperlingsdijk. Deze nieuwe weg verbindt de Maasstraat met de Snipperlingsdijk. Archeologisch onderzoek was noodzakelijk omdat het zuidelijke stuk van de geplande weg in een gebied met een hoge archeologische verwachting zou komen te liggen. Voor een groot deel was deze verwachting gebaseerd op de nabijheid van resten van het St. Jurriëngasthuis, waar vanaf de 14de tot en met de 16de eeuw lepralijders opgevangen en verzorgd werden. De grond waarop het onderzoeksgebied was gelegen, is gedurende vele eeuwen in bezit geweest van het gasthuis en de mogelijkheid bestond dat een klein gedeelte van de doden die bij het gasthuis ter aarde besteld zijn in het gebied begraven zou liggen.

Het doel van het onderzoek was het lokaliseren, documenteren en waarderen van (eventuele) archeologische resten in het onderzoeksgebied. Het onderzoek moest aantonen welke archeologische overblijfselen waar aanwezig zijn, wat hun ouderdom, omvang en conserveringstoestand is en in hoeverre de resten verstoord zijn. Mede van groot belang voor het onderzoek waren de te verzamelen gegevens over de natuurlijke ondergrond van het terrein. In de afgelopen jaren is het verkrijgen van een beter inzicht in de landschappelijke ontwikkeling van de omgeving van Deventer een van de aandachtspunten van Archeologie Deventer geweest. Een betere kennis van de ondergrond betekent een beter inzicht in de gebruiksmogelijkheden door de eeuwen heen van de omgeving. Daarmee kan het archeologische verwachtingsmodel van de gemeente bijgesteld en aangescherpt worden.

1.1 Ligging Onderzoeksgebied

Het onderzoeksgebied is gelegen tussen de vijver aan de Maasstraat en de Snipperlingsdijk en ligt op ongeveer een kilometer ten oosten van de binnenstad van Deventer (afb. 1.1).

Afb. 1.1 Ligging onderzoeksgebied.

1.2 Doelstelling

Het doel van het uitgevoerde archeologisch Inventariserend Veldonderzoek door middel van proefsleuven (IVO-P) was het lokaliseren, documenteren en waarderen van (eventuele) archeologische resten in het plangebied. Het onderzoek moest aantonen welke archeologische resten waar aanwezig zijn, wat hun ouderdom, omvang en conserveringstoestand is en in hoeverre de resten verstoord zijn door recente bodemingrepen. Voorafgaande aan het onderzoek is een Programma van Eisen (PvE) opgesteld waarin de vraagstellingen en werkwijze voor het onderzoek nader zijn gespecificeerd.¹

Op basis van de verkregen onderzoeksgegevens moet een verantwoord selectiebesluit kunnen worden genomen over het vrijgeven van het terrein of opgraven van een eventuele vindplaats. Daarnaast dienen waar mogelijk ook de aanvullende inhoudelijke vragen uit het PvE te worden beantwoord. Bovendien dient op basis van de onderzoeksgegevens een goede inschatting te kunnen worden gemaakt van de benodigde tijd en kosten voor een eventuele opgraving.

1.3 Projectgegevens

Projectgegevens

Projectnr. Archeologie Deventer:	421
Gemeente en plaats:	Deventer
Naam en code onderzoek:	Inventariserend archeologisch onderzoek (proefsleuven) nieuwe oostelijke inprikker Rivierenwijk
Toponiem:	Snipperlingsdijk
Perceelnrs:	Deventer Sectie G nr. 903
Onderzoeksmeldingsnummer:	48778
Coördinaten:	X: 209.402 Y: 477.200
Bevoegd Gezag:	B. Vermeulen
Projectleiding:	D. Kastelein
Duur uitvoering	10 tot en met 12 oktober 2011

¹ I. Kastelein & Mittendorff, 2011.

2 Landschappelijke situatie

Het natuurlijk reliëf in de omgeving van Deventer is voor het grootste deel gevormd gedurende de laatste twee ijstijden, tijdens de laatste fase van het Saalien (200.000-130.000 BP) en het Weichselien (115.000 – 11.500 BP). In het Saalien schoof een dikke ijskap over het noorden van het tegenwoordige Nederland. Hierbij werd ter hoogte van het huidige IJsseldal een enorm tongbekken uitgesleten van meer dan 125 meter diep en enkele tientallen kilometers breed. Tijdens en na het afsmelten van het landijs raakte dit tongbekken geleidelijk aan opgevuld met sedimenten, het eerst met allerhande smeltwaterafzettingen en vanaf het Eemien, een warmere periode tussen Weichselien en Saalien, ook met afzettingen van de Rijn. Die laatste afzettingen worden tot de formatie van Kreftenheye gerekend.² Door het dal van de IJssel liep de hoofdstroom van de Rijn totdat deze rivier haar loop tijdens het Vroeg-Weichselien naar het zuiden verlegde, min of meer op de plek van de huidige loop. Nadien fungeerde het IJsseldal uitsluitend als afvoer van lokale beken en rivieren.³

Nadat aan de warme periode een einde was gekomen, de gemiddelde temperatuur lag tijdens het Eemien iets hoger dan tegenwoordig,⁴ veranderde ons land door felle koude tijdens het Midden-Weichselien, ook wel Pleniglaciaal genoemd, in een poolwoestijn. Overigens bereikte het landijs ons tijdens deze periode niet. Als gevolg van bodemerrosie door droogte en kou, en het als gevolg daarvan verdwijnen van de vegetatie, werden door de wind grote hoeveelheden zand verplaatst. Zo ontstonden op grote schaal dekzandruggen. De zanden die in deze periode zijn afgezet staan bekend als het Ouder dekzand. Opvallend aan deze zandpakketten is het voorkomen van meer of minder leemrijke laagjes waardoor deze zanden een spekkoeachtige aanblik bieden.⁵ Ongeveer 12.500 BP begon het klimaat te veranderen, en begon het Laat-Glaciaal. Er vond een afwisseling plaats van warme en koude periodes waarbij fases van toenemende bebossing en periodes met veel bodemerrosie elkaar afwisselden. Tijdens de twee koude fases van het Laat-Glaciaal, het oude en jonge Dryas, werden dikke pakketten jonger dekzand afgezet, de typische gelaagdheid van het Ouder dekzand ontbreekt hierin.

Rond 11.500 BP zet een definitieve klimaatverbetering in die tot op heden voortduurt, het Holocene. Geleidelijk raakte Nederland dicht bebost, het eerst met berken, later volgden de meer warmteminnende soorten.⁶ Daarmee kwam een eind aan de grootschalige erosie en verplaatsing van zand waardoor het reliëf van de omgeving van Deventer tot in de Romeinse tijd in hoofdlijnen vast kwam te liggen.

Onder invloed van de steeds verder stijgende zeewaterspiegel en sedimentatie in het Rijndal is de IJsselvallei in de loop van de Romeinse tijd of de vroege middeleeuwen weer gaan fungeren als afvoerkanaal van de Rijn. De exacte datering van deze gebeurtenis is tot op heden onderwerp van discussie.⁷ Mogelijk zijn rond 350 na Chr. bij extreem hoog water de rivierduinen en dekzandruggen in de zuidelijke IJsselvallei, ter hoogte van het huidige Doesburg, als gevolg van extreem hoog water van de Rijn doorgebroken. Ook ter hoogte van Deventer is de aanwezigheid van aanverwante crevasse-afzettingen aangetoond. Deze moeten verband hebben gehouden met een grote rivierdoorbraak, in dit geval door de dekzandrug tussen Zutphen en Deventer. Waarschijnlijk vond deze doorbraak eveneens halverwege de 4de eeuw na Chr. plaats.⁸

Volgens Makaske, Maas & van Smeerdijk is er echter sprake van een geleidelijker activering van de IJssel waarbij grootschalige avulsies, zoals deze in het stroomgebied van de Rijn en Maas bekend zijn, niet hebben plaatsgehad. Bovendien dateren zij de reactivering van de IJssel veel later, waarbij deze pas rond 950 na Chr. voltooid is.⁹ Wat hier tegen pleit, is het voordien al functioneren van Deventer als belangrijk handelscentrum. Vanaf het doorbreken van de waterscheiding tot het aanleggen van de dijken stonden grote delen van het landschap bij Deventer onder invloed van de IJssel. De IJssel was een meanderende rivier, waarvan de hoofdgeul zich insneed in oudere lagen en zich bij het insnijden geleidelijk verplaatste. Hierdoor ontstond een brede

2. Berendsen, 2004, 159-176.

3. Makaske, Maas & van Smeerdijk, 2008, 323; Deze datering is echter niet onomstreden. Zo plaatsen Cohen et. al. de laatste fase van de Rijn in het IJsseldal tussen 60.000 BP en 40.000 BP: Cohen et. al., 2009, 95-96.

4. Berendsen, 2004, 182.

5. Berendsen, 2004, 185-190.

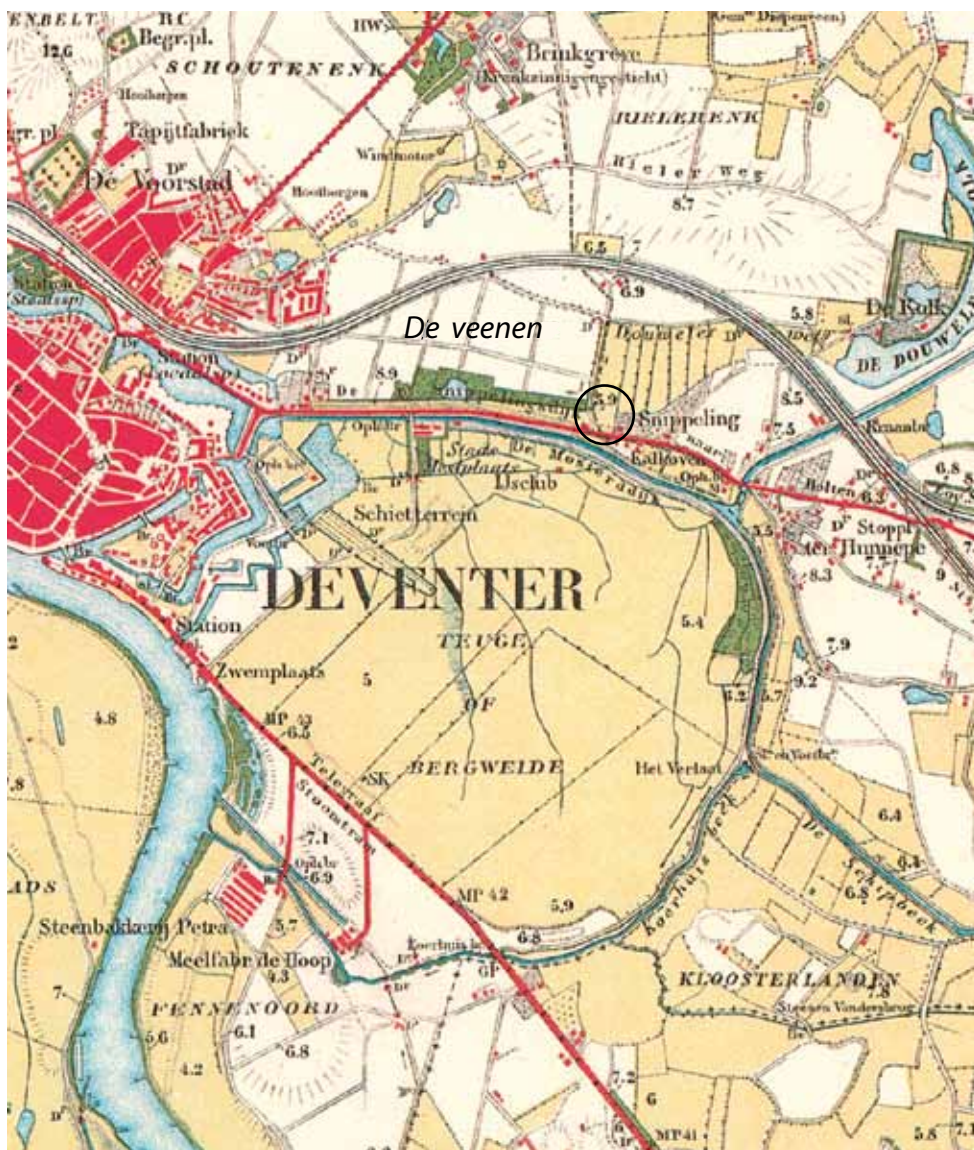
6. Berendsen, 2004, 217.

7. Zie voor deze discussie ondermeer: Cohen, et al., 2009; Makaske, Maas & van Smeerdijk, 2008.

8. Makaske, Maas & van Smeerdijk, 2008.

9. Makaske, Maas & van Smeerdijk, 2008.

stroomgordel met restgeulen. Bij hoogwater trad de IJssel regelmatig buiten haar oevers en zette een groot gebied onder water. Na aanleg van de dijken in de 13de en 14de eeuw nam de invloed van de IJssel af, al vonden af en toe dijkdoorbraken plaats.

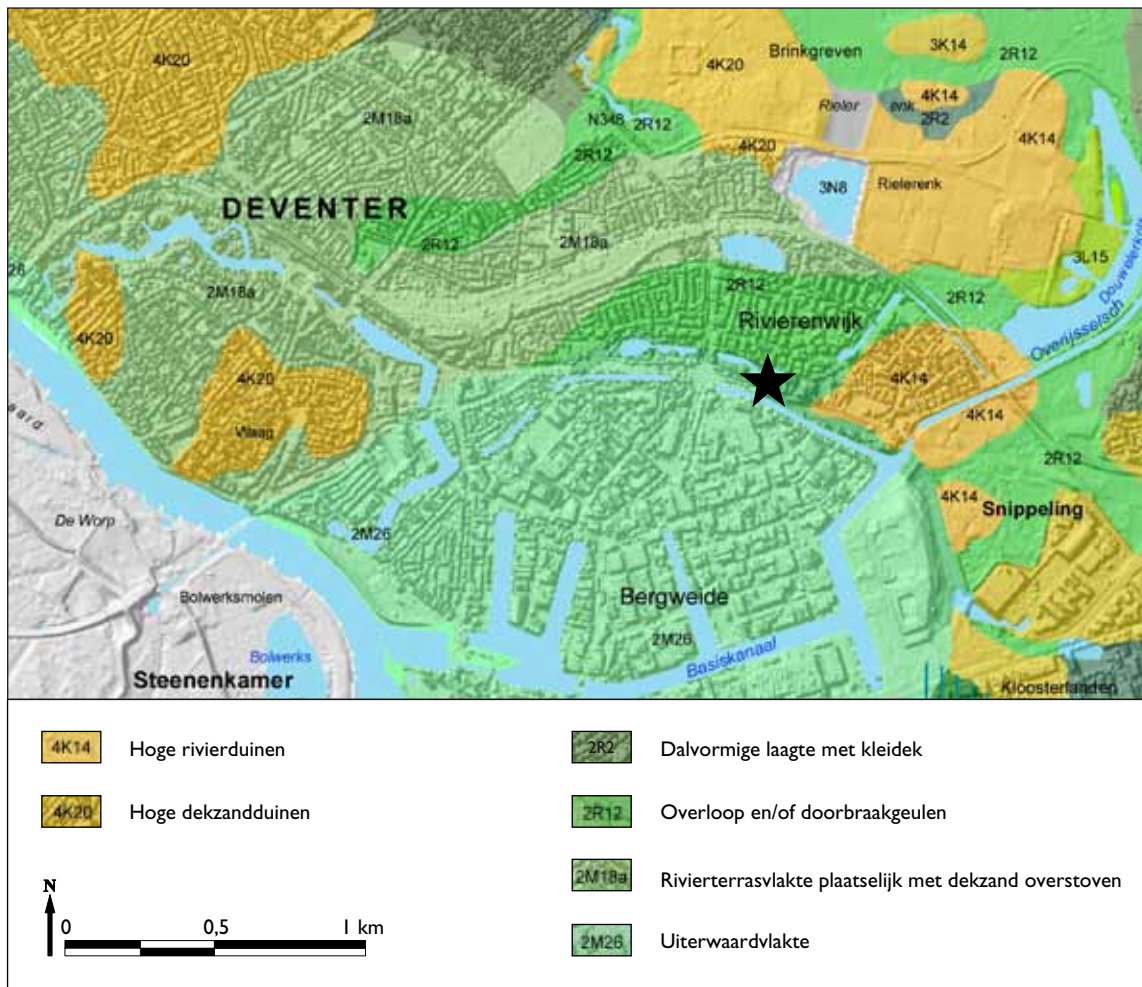
Afb. 2.1 Het onderzoeksgebied rond 1922.

Vanaf het moment dat de waterscheiding bij Voorst doorbroken werd, tot aan de aanleg van de Snipperlingsdijk, rond 1345 stond het onderzoeksgebied bloot aan overstromingen door de IJssel.¹⁰ Op historische kaarten staat het gebied aangeduid als de Veenen (afb. 2.1). De huidige Rivierenwijk maakte deel uit van de uiterwaarden aan de oostkant van de IJssel, wat een drassig, zo niet moerasachtig gebied moet zijn geweest, doorsneden door lokale beeklopen. Binnen dit laagliggende gebied bevonden zich enkele hoger liggende delen, in feite dekzandopduikingen, die als hoger gelegen eilandjes in het gebied lagen. Een van deze opduikingen lag direct ten oosten van het plangebied en vormde de hoogte waarop het St. Jurriëngasthuis gelegen was.

Volgens de geomorfologische kaart van Zuidwest-Salland is het plangebied gelegen op een overloopgeul (code: 2R 12). Deze kaart, een verfijning van de geomorfologische kaart van Nederland (1:50.000), is gemaakt ten behoeve van het promotieonderzoek van Roy van Beek naar het gebruik van het landschap door de eeuwen

10. Spek, Zeiler & Raap, 1996, 122.

heen in Oost-Nederland.¹¹ Een overloopgeul, ook wel crevasse genaamd, is een doorbraak van een rivier door een oeverwal waardoor een geul ontstaat die enkele meters diep kan zijn (afb.2.2). Indien tijdens het onderzoek zou blijken dat het onderzoeksgebied op een crevasse zou liggen dan mag daaruit geconcludeerd worden dat eventueel in het plangebied aanwezige prehistorische resten tijdens de crevassevorming verdwenen zullen zijn.

Afb. 2.2 Ligging onderzoeksgebied op de geomorfologische kaart (naar: Van Beek, 2009).

¹¹ I. Van Beek, 2009.

3 Archeologische informatie uit eerder onderzoek en archeologische verwachting

3.1 Eerder onderzoek

Het plangebied ligt aan de middeleeuwse St Jurriënskade, later de Snipperlingsdijk genoemd. Deze dijk werd rond 1345 opgeworpen om de Veenen te vrijwaren van overstromingen door de IJssel.¹² Naast een functie als waterkering speelde de dijk ook een belangrijke rol als de belangrijkste doorgaande handelsroute van de stad Deventer richting het oosten. De dijk werd rond 1600 verzaamd. Op de zuidelijke oever van de Schipbeek, voorbij de Mosterdijk, de tegenhanger van de Snipperlingsdijk, was de stadslandweer gelegen. Deze stond ook bekend als de Landweer om Teuge. Landweren zijn middeleeuwse verdedigingssystemen en komen in allerlei variaties voor. Wezenlijk is dat ze dienen als hindernis voor invallers. Ze konden ondermeer bestaan uit wallen, greppels en sloten met als extra hindernissen palissades en dicht opeen geplant struikgewas. Nabij het onderzoeksgebied zijn in 2000 de resten van de landweer aangetroffen (afb. 3.1). Het ging hierbij om een aantal greppels en een aarden wal, bekroond met een palissade.¹³

Afb. 3.1 Uitsnede gemeentelijke verwachtingskaart met archeologische onderzoek in de omgeving van het onderzoeksgebied.

Iets ten oosten van het onderzoeksgebied, op een kleine dekzandkop langs de Snipperlingsdijk lag vanaf 1348-1349 het St. Jurriëngasthuis waar lepralijders werden opgevangen en verzorgd. Dit ziekenhuis, in de middeleeuwen ook wel gasthuis geheten, bestond uit een hoofdbouw met een aantal bijgebouwen, waaronder

¹². Spek, Zeiler & Raap, 1996, 122.

¹³. Project 207, zie Vermeulen, 2002.

stallen, schuren en een kapel. Bij het ziekenhuis werd ook begraven. De meeste graven liggen vermoedelijk langs de Snipperlingsdijk, aan weerszijden van het perceel waarop het ziekenhuis stond, waarschijnlijk vooral aan de oostzijde.¹⁴ De grond van het onderzoeksgebied heeft tot de bezittingen van het gasthuis behoord. Derhalve was niet helemaal uit te sluiten dat er menselijke begravingen aanwezig zouden zijn in het plangebied. Buiten het onderzoeksgebied, tegenover het gasthuis lag in de 15de eeuw een tolkamer. Waarschijnlijk deed deze ook dienst als herberg. De resten van dit gebouw zijn in 2000 opgegraven (project 207). De gebouwen van het gasthuis en de tolkamer-herberg werden tijdens de Tachtigjarige Oorlog door oorlogshandelingen verwoest (afb. 3.1).

Nieuwe tijd

Gedurende de Tachtigjarige Oorlog is Deventer twee keer belegerd, in 1578 en 1591. De belegeringswerken van het eerste beleg staan afgebeeld op het schilderij Het beleg van Rennenberg. Dit geldt ook voor een schans die vlakbij het onderzoeksgebied gelegen zou zijn: de Schans van Hopman Haen. Volgens het schilderij zou dit belegeringswerk zich ongeveer moeten bevinden ter hoogte van de kruising Snipperlingsdijk-Amstellaan. Vermoedelijk werd deze schans aangelegd tussen de huidige vijver, gevormd door een kolk langs de Snipperlingsdijk en het St. Jurriëngasthuis. Op het schilderij is in de schans een huis zichtbaar. Ook op de kaart van Jacob van Deventer uit 1560 is op de locatie al een erf te zien. Hoogst waarschijnlijk is de schans rondom een hoger gelegen, bestaand erf opgeworpen. Om welk erf het gaat is onduidelijk, op meer recente kaarten is het erf niet terug te vinden. Zo geeft de kadastrale minuut van 1832 ter plaatse alleen de kolk en de bebouwing ter hoogte van het voormalige St. Jurriëngasthuis weer.

Op het schilderij Het Beleg van Rennenberg, dat het beleg van Deventer in 1578 weergeeft, is noordelijk van en parallel aan de Snipperlingsdijk nog een watergang zichtbaar. De functie van deze gang is onduidelijk, mogelijk diende deze als een soort ringsloot om het achterliggende terrein te ontwateren of als afwatering voor kwelwater dat onder de Snipperlingsdijk door is gesijpeld (afb. 3.2).

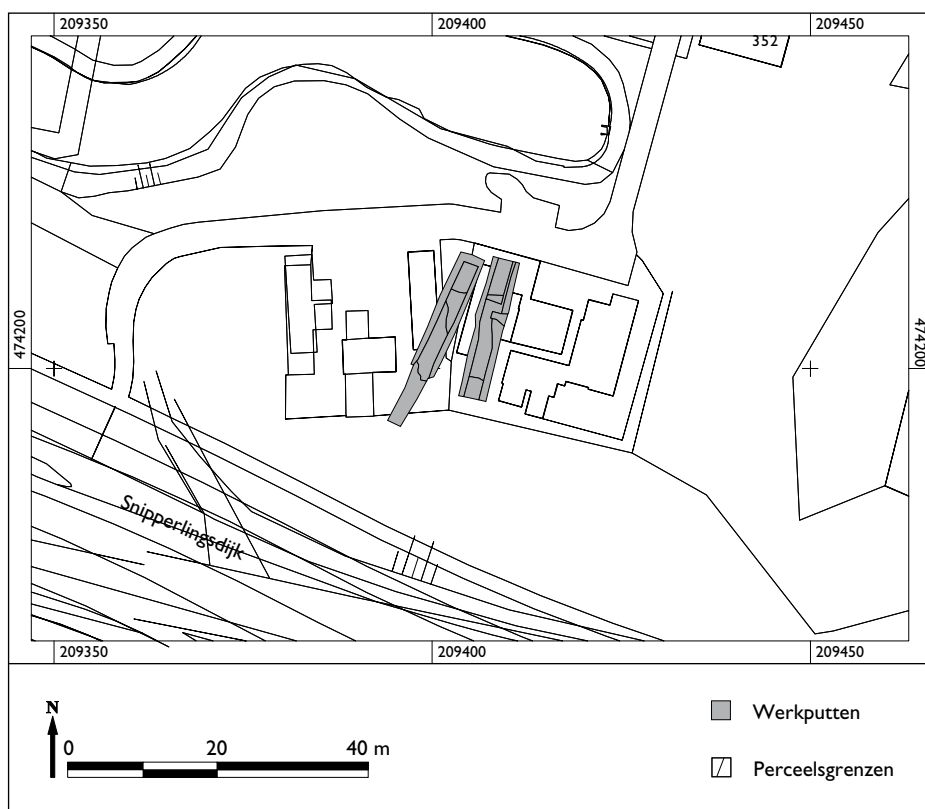
Afb. 3.2 Uitsnede van het beleg van Rennenberg met de Snipperlingsdijk en de flankerende watergang.

¹⁴ Bloemink, Spitzers & Van der Aa, 1999.

3.2 Archeologische verwachting

Op basis van de gemeentelijke archeologische verwachtingskaart gold voorafgaande aan het proefsleuvenonderzoek voor het oostelijk deel van het onderzoeksgebied een hoge archeologische verwachting. Het lager liggende deel kende een matige archeologische verwachting. Het voor onderzoek in aanmerking komend gebied heeft een oppervlakte van circa 1.190 m² en is gelegen tussen de noordelijke teen van de Snipperlingsdijk en de vijver ten noorden hiervan (afb. 3.3). De breedte is een gevolg van de breedte van de geplande ontsluitingsweg. Het oppervlak van de eventuele vindplaatsen in het onderzoeksgebied was op voorhand niet bekend, er was sprake van een inventariserend veldonderzoek zonder een voorafgaand vastgestelde vindplaats. Door het ontbreken van een vooronderzoek was bovendien de lokale stratigrafie van het terrein op voorhand onbekend. Hierdoor konden voorafgaand aan het veldwerk geen gerichte uitspraken worden gedaan over de gaafheid en conservering van de eventueel aanwezige archeologische resten. Op basis van de ligging van het terrein op een terrasrest met overstromingsmateriaal is uitgegaan van natte bodemomstandigheden met een dunne bouwvoor van ongeveer 50 cm dikte.¹⁵

In zoverre er archeologische resten zouden worden aangetroffen die een relatie konden hebben met het St. Jurriëngasthuis dan zouden deze zich waarschijnlijk beperken tot het zuidelijke deel van het onderzoeksgebied. Indien er graven zouden worden aangetroffen dan zouden dit er waarschijnlijk slechts enkele zijn geweest, al waren massagraven niet geheel uit te sluiten. Daarnaast moest rekening worden gehouden met resten van agrarische bedrijfsvoering. Mogelijk waren ook van de route naar de stad nog sporen aanwezig.

Afb. 3.3 Ligging van de proefsleuven in meer detail.

Doordat het grootste deel van het onderzoeksgebied op een crevasseafzetting ligt waren door de relatief grote lemigheid en de invloed van het grondwater de conserveringsomstandigheden voor organisch materiaal erg gunstig. De kans op het aantreffen van houtresten en artefacten van andere organische materialen (bot, leer, textiel en dergelijke) op deze locatie was daarom relatief groot. Voor anorganische resten gold dat de conserveringsgraad naar verwachting redelijk zou zijn. Hier speelde vooral de mate van verploeging van het terrein een rol in de fragmentatiegraad en daarmee ook in de herkenbaarheid van het vondstmateriaal.

15. Zie voor de geomorfologie van de ondergrond de geomorfologische kaart van Salland: Van Beek, 2009.

4 Onderzoeksvragen

4.1 Doelstelling

Het doel was het lokaliseren, documenteren en waarderen van (eventuele) archeologische resten in het onderzoeksgebied. Het onderzoek moest aantonen welke archeologische waarden waar aanwezig zijn en wat hun ouderdom, omvang en conserveringstoestand is.

4.2 Relatie met NOaA en/of andere onderzoekskaders

Het terrein van het plangebied heeft behoord tot de bezittingen van het St. Jurriëngasthuis en is gelegen aan de Snipperlingsdijk op ongeveer 1,3 km ten oosten de stad. Het ligt op de grens van de stedelijke bezittingen, op een geïsoleerde locatie. Dit komt overeen met het primaire doel van het gasthuis: het werd permanent gebruikt om lijders aan de gevreesde ziekte lepra op te vangen. Lijders aan deze besmettelijke ziekte konden na besmetting vaak nog tientallen jaren doorleven. Daarnaast diende het ziekenhuis als pestgasthuis in de jaren dat er grote pestepidemieën woedden. Het gasthuis vormde middeleeuwse samenleving op zich waar veel van de stedelijke functies op kleine schaal vertegenwoordigd waren.

Twee hoofdstukken uit de NOA zijn voor dit onderzoek relevant:

Hoofdstuk 20 De Romeinse Tijd, Middeleeuwen en Vroegmoderne tijd in het midden en Oost-Nederlandse Zandgebied. Hoofdstuk 24 De stad in de Middeleeuwen en Nieuwe Tijd.

4.3 Vraagstelling

Het onderzoek richt zich voornamelijk om de omvang en begrenzing van de site van het St. Jurriëngasthuis en het daaropvolgende erf. Het doel is het bepalen van het archeologische potentieel van de vindplaats.

4.4 Onderzoeksvragen

Voorafgaand aan het veldwerk is een Programma van Eisen opgesteld dat de volgende onderzoeksvragen bevatte.¹⁶

Algemeen

- Zijn in het plangebied archeologische resten aanwezig?
- Wat is de aard, conservering, gaafheid, duur en datering van deze resten?
- Komen de aangetroffen sporen overeen met de verwachtingskaart voor de gemeente Deventer?
- Hoe diep zit het grondwater en heeft dit gevolgen voor een mogelijk vervolgonderzoek?
- Wat is de dikte van de bouwvoor boven de archeologische laag?

Landschap

- Hoe ziet het bodemprofiel er uit in het plangebied?
- Hoe zag het natuurlijk landschap in het plangebied er uit?
- Gaan onder de bouwvoor nog sporen van de landinrichting schuil?

De bovenstaande vragen dienden in ieder geval te worden beantwoord. De onderstaande vragen hoefden alleen te worden beantwoord wanneer daadwerkelijk sporen behorend tot het St. Jurriëngasthuis werden aangetroffen.

St. Jurriën

- Zijn er sporen aanwezig van infrastructuur of gebouwen die tot het St. Jurriëngasthuis hebben behoord?
- Is er een fasering aan te geven of zijn de resten niet aan een specifieke gebruiksfase toe te wijzen?
- Zijn de resten binnen het onderzoeksgebied (gedeeltelijk) te begrenzen?
- Zijn er in het plangebied menselijke begravingen aanwezig?
- Is er bij de aangetroffen menselijke resten op het oog sprake van afwijkende pathologieën?
- Wat is de kwaliteit van de aangetroffen skeletresten?
- Kan de omvang van het eventuele grafveld binnen het onderzoeksgebied worden begrensd?

¹⁶. Kastelein & Mittendorff, 2011.

5 Strategie en methode

5.1 Algemeen

Omdat het ging om een betrekkelijk smal, langwerpig onderzoeksgebied zijn een tweetal parallelle proefsleuven aangelegd in het geplande wegcunet. De gezamenlijke lengte van de proefsleuven bedroeg 45 m, de gemiddelde breedte bedroeg 3,5 m. Het veldonderzoek is uitgevoerd in de periode van 10 tot en met 12 oktober 2011.

De locatie van de proefsleuven werd bepaald door de breedte van de geplande wegcunet en door de aanwezigheid van de Snipperlingsdijk en de vijver ten noorden hiervan. Op last van het waterschap Groot-Salland mocht in verband met de waterkerende functie van de dijk niet binnen een afstand van 5 m van de teen van de dijk gegraven worden. Daarnaast bleek de aanwezigheid van een groot riool aan de noordzijde van het onderzoeksgebied een onoverkomelijk probleem bij het aanleggen van de werkputten. Daar de archeologische verwachting van het gebied naar het noorden toe af nam, is afgezien van het aanleggen van het meest noordelijke deel van de geplande werkputten. Uiteindelijk is werkput 1 25 meter lang geworden en 3,8 m breed. In verband met de aanwezigheid van een rioolput verspringt werkput 1 bovendien een meter. Werkput 2 kreeg een lengte van 20 meter met een breedte van 3 meter aan de zuidzijde en 3,6 meter aan de noordzijde. In totaal is er 148 m² archeologisch onderzocht (zie tevens afb. 3.3).

5.2 Werkwijze

De opgravingsvlakken zijn aangelegd met een mobiele kraan met een 1,8 m brede gladde bak. De werkputten zijn in verband met de diepte getrapt aangelegd. Gemiddeld waren de werkputten 1,5 m diep. In put 1 is een deel van het vlak noodgedwongen iets verhoogd blijven staan, het vlak zou ander direct na aanleg onder water zijn gelopen. Tijdens het aanleggen van het opgravingsvlak is met de metaaldetector gezocht naar metaalvondsten uit de diverse ophogingslagen en uit de bouwvoor. Aanlegvondsten zijn zoveel mogelijk aan de laag gekoppeld waaruit zij afkomstig zijn. Vondsten uit sporen zijn gekoppeld aan de sporen in het vlak of in het profiel.

Na de aanleg zijn de vlakken opgeschaafd, de sporen aangekrast en zijn de vlakken gefotografeerd. Na het fotograferen zijn in de verschillende werkputten meetbuizen geslagen zodat de vlakken konden worden getekend (schaal 1:50). Alle sporen zijn voorzien van een spoornummer en zijn aansluitend beschreven in een database. De spoor-, foto- en vondstnummering is uniek.

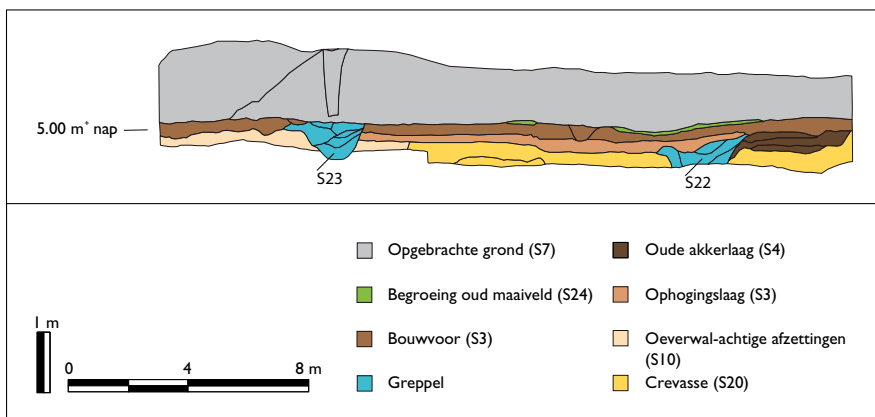
Afb. 5.1 Het aankrassen van het profiel.

Tijdens de opgraving zijn in het vlak geen sporen gecoupeerd. Alle relevante informatie kon worden verkregen middels bestudering van de aangelegde profielen. De westelijke profielen van de werkputten zijn in verband met hun ligging op een fluviale ondergrond zo volledig mogelijk getekend (schaal 1:20) en gefotografeerd. In werkput 1 is als gevolg van de nattigheid een deel van het profiel ingestort voordat dit kon worden gedocumenteerd. Daarom is er voor gekozen om voor de volledigheid het tegenoverliggende deel van de lange oostelijke zijde van de werkput te documenteren (afb. 5.1). Tot slot zijn van beide werkputten de opgravingsvlakken om de 3 m gewaterpast, het maaiveld om de 5 m.

6 Resultaten van het proefsleuvenonderzoek

6.1 Geologie en bodemopbouw in het onderzoeksgebied

De natuurlijke ondergrond in de bodem kenmerkt zich door het voorkomen van fluviale afzettingen. Voor een deel behoren deze bij een crevasse. Over het algemeen zijn de waargenomen afzettingen sterk siltig met een matige hoeveelheid fijn grind. In het zuidelijk deel van het profiel bestond de ondergrond uit oeverwalachtige afzettingen. Overigens was het voorkomen van crevasseafzettingen conform het verwachte beeld van de geologie van het onderzoeksgebied zoals dit bestond voorafgaande aan het veldonderzoek. Het daadwerkelijk voorkomen van de verwachte crevasseresten betekend dat het pleistocene landschap tot aanzienlijke diepte is opgeruimd. Dit houdt tevens in dat eventueel in het plangebied aanwezige prehistorische resten als gevolg van deze doorbraak opgeruimd zullen zijn. Deels wordt de crevasse afgedekt door een laag matig siltig zand met een kleine hoeveelheid houtskool en bouwpuin. Waarschijnlijk gaat het hierbij om opgebrachte grond die van elders afkomstig is. Op dit pakket was een sterk humeuze A-horizont zichtbaar, de voormalige bouwvoor. Aan de bovenzijde van dit pakket was de graszode nog zichtbaar. De bouwvoor bevatte wat bouwpuin, mogelijk deels middeleeuws materiaal. In de jaren '70, vermoedelijk verband houdend met de aanleg van het woonwagenkamp, is het terrein flink opgehoogd met zand. Dit pakket was tussen de 70 cm en 120 cm dik (afb. 6.1).

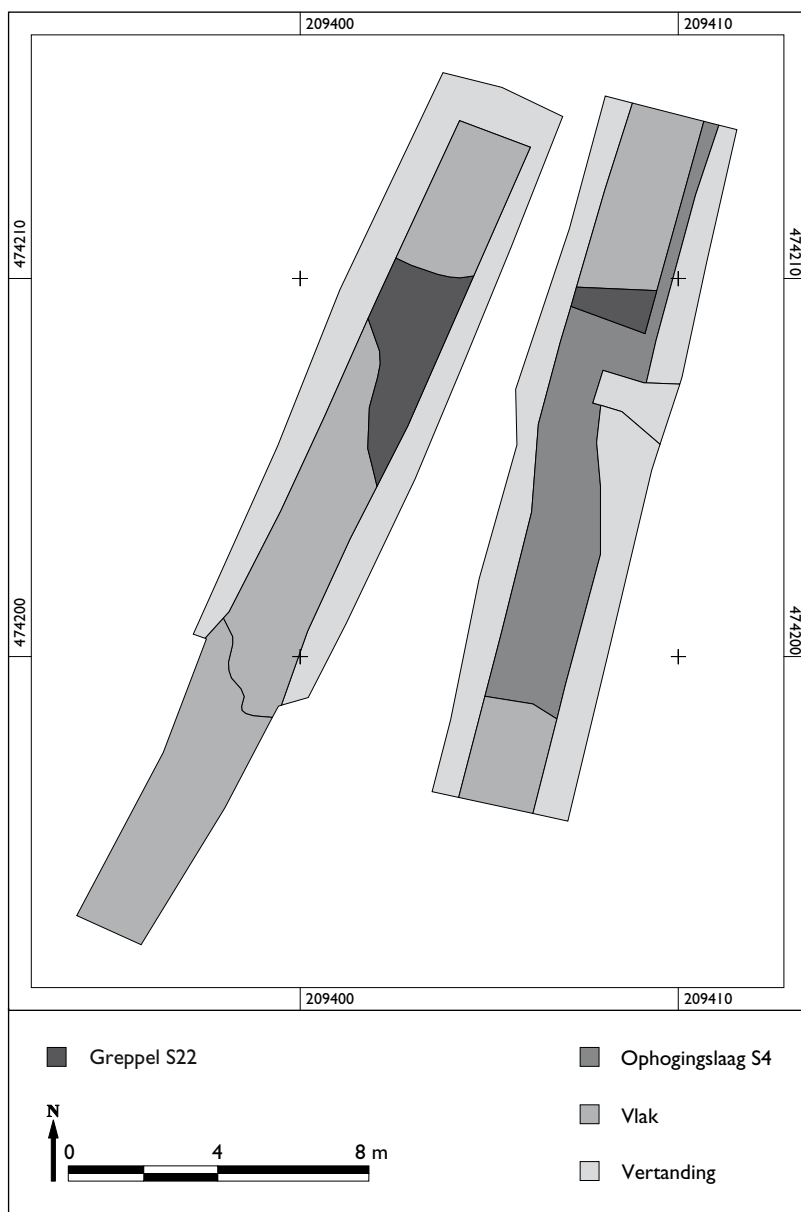
Afb. 6.1 Interpretatie van het westprofiel in werkput 2.

6.2 Sporen en structuren

In totaal zijn 28 spoornummers uitgedeeld. Het gaat deels om diverse ophogingslagen en een aantal greppels. Waar mogelijk hebben doorlopende sporen in verschillende werkputten hetzelfde spoornummer gekregen. Ondermeer onder tijdsdruk, een van de profielen dreigde te verzakken, is dit niet in alle gevallen gebeurd.

Interpretatie	Aantal
Cultuurlaag	1
Greppel	5
Kuil	1
Natuurlijke laag	4
Natuurlijke verstoring	1
Ophogingslaag	3
Oude akkerlaag	8
Recente bouwvoor	2
Recente verstoring	3

Tabel 1 Aangetroffen spoorcategorieën.

De waargenomen antropogene sporen beperken zich tot een drietal greppels (overigens zijn er vijf spoornummers uitgedeeld, bij de uitwerking bleek een aantal sporen te koppelen), een aantal ophogings- en akkerlagen en een recente kuil. De eerste greppel (Spoor 3), vanuit het zuiden gezien, die zichtbaar was in het profiel van werkput betreft een deel van de vulling van een grotere watergang. De resten van het spoor waren 3,5 m breed en ten minste 0,5 meter diep. In verband met snel opkomend grondwater en de veiligheid kon de werkput niet dieper aangelegd worden. De vulling was bruin tot licht bruingrijs en sterk siltig. Bijgemengd in de vulling zaten kleine fragmenten bouwpuin, houtskool en vier fragmenten keramiek, mogelijk afval dat op het terrein heeft rondgezworven en dat later in het spoor terecht is gekomen. De scherven kennen een brede datering van de 14de tot en met de 19de eeuw.

Waarschijnlijk betreft het spoor de watergang die staat afgebeeld op het schilderij Het beleg van Renneberg hetgeen betekent dat de eerste fase van de watergang voor 1579 gegraven moet zijn (zie afb. 3.2). De functie van de watergang is onduidelijk gebleven. Het zal gaan om hetzij een afwatering voor de Veenen hetzij om kwelwaterafvoer. Overigens is een restant van deze watergang nog steeds zichtbaar als een depressie parallel aan de Snipperlingsdijk.

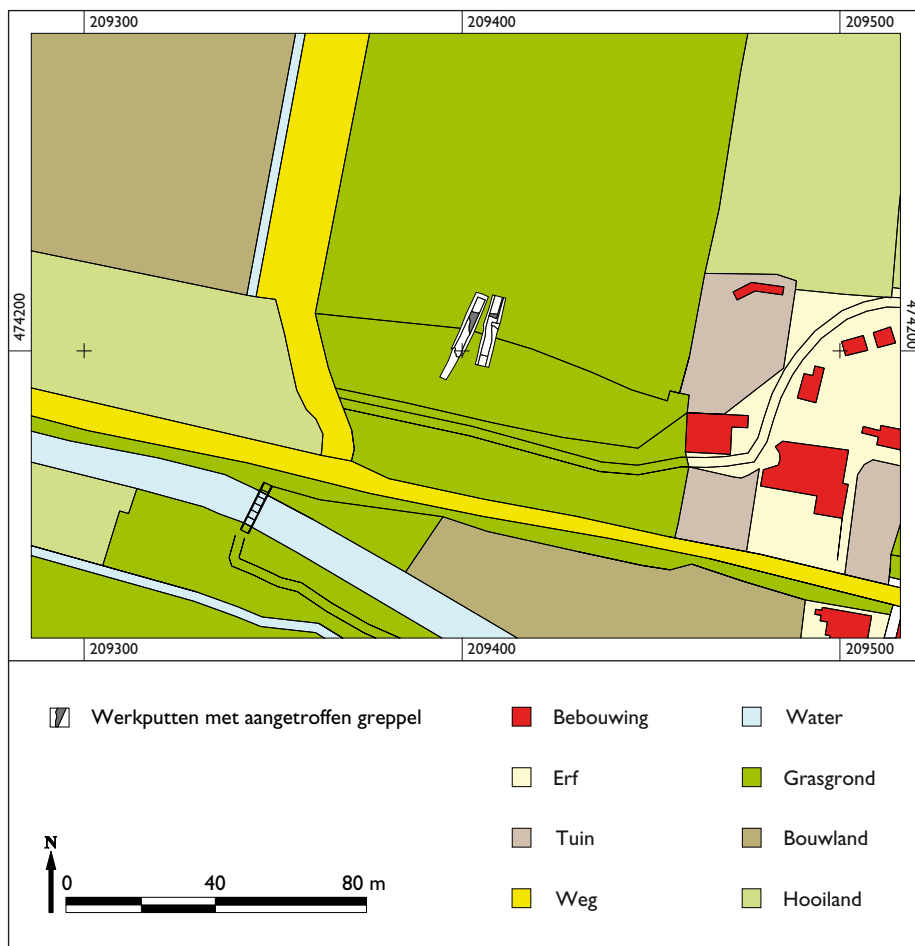
Afb. 6.2 Alle sporenkaart met interpretatie.

Spoor 22 en 23 vormen het restant van een tweetal verkavelingsgreppels waarbij spoor 22 waarschijnlijk de voorganger vormt van spoor 23, omdat de eerstgenoemde greppel wordt afgedekt door de laatste fase van de bouwvoor en spoor 23 tot de recente ophogingen doorloopt. Beide greppels waren ongeveer 2,60 m breed. Van de diepte resteerde nog ongeveer 70 cm (afb. 6.1) (afb. 6.2). Afgezien van 1 kleine steengoed scherf, afkomstig uit spoor 22, die dateert uit de late 17de of de 18de eeuw is geen daterend vondstmateriaal aangetroffen. De greppels vormden onderdeel van een verkavelingssysteem dat in ieder geval aan nog het begin van de 19de eeuw in het landschap zichtbaar was. Op de kadastrale minuut van 1832 is ter plaatse van de greppels een perceelsgrens zichtbaar (afb. 6.3).

6.3 Vondsten

Tijdens het archeologisch onderzoek zijn slechts enkele vondsten gedaan. In totaal zijn negen stuks keramiek gevonden.

Het oudste materiaal betreft een tweetal scherven van een 14de eeuwse Siegburgkan die aangetroffen zijn in de insteek van de watergang. Voor het overige gaat het om enkele scherven uit de 16de tot en met de 19de eeuw uit de opvulling van de watergang en uit het akkerdek.

Afb. 6.2 De ligging van de aangetroffen greppels ten opzichte van de kadastrale minuut van 1832.

7 Beantwoording van de onderzoeksvragen

Tijdens het proefsleuvenonderzoek zijn archeologische resten gevonden in de vorm van enkele greppels en een kleine kuil. Het gaat om de resten van een watergang die vermoedelijk al in de late middeleeuwen gegraven werd en waarvan de functie onduidelijk is. De watergang is zeker tot in de 16de eeuw in gebruik geweest. Daarnaast zijn een tweetal twee verkavelingsgreppels waargenomen. De conservering van de sporen was over het algemeen redelijk te noemen, ze zijn afgedekt door een ophoging die vermoedelijk uit het begin van de jaren 70 van de 20ste eeuw dateert. Het sporenveld lag, mede hierdoor, op gemiddeld 1,4 m beneden het maaiveld. Er bleek sprake van een aantal diepgaande recente verstoringen in de vorm van kabel en leidingsleuven en een rioolput. Problematisch was de invloed van het grondwater, het opgravingsveld liep als gevolg van opkomend grondwater vrij snel onder. De aard van de sporen, grotendeels agrarisch, komt overeen met wat op grond van de archeologische verwachtingskaart van de gemeente Deventer verwacht mocht worden. Het oostelijk deel van het plangebied lag in een zone met een hoge verwachting die vooral gebaseerd was op het voorkomen in de omgeving van een historisch erf en het St. Jurriënsghasthuis. Dit gasthuis had in de omgeving van de stad Deventer vrij veel grond in bezit. Van het St. Jurriënsghasthuis zelf of van duidelijk aan het gasthuis toe te wijzen resten is niets terug gevonden. Dit geldt ook voor de voorafgaand aan het veldonderzoek mogelijk verwachte resten van menselijke begravingen.

In landschappelijk opzicht is het beeld van de geologie van de omgeving van het onderzoeksgebied, zoals dit bestond voorafgaand aan het onderzoek, bevestigd. De ondergrond bestaat uit rivierafzettingen die verband houden met een rivierdoorbraak. Hierbij zijn de resten van het pleistocene landschap tot enkele meters diep opgeruimd. Eventueel aanwezige prehistorische resten zullen bij deze doorbraak zijn verdwenen.

In de loop van de middeleeuwen of het begin van de nieuwe tijd is het terrein in ieder geval weer door mensen in gebruik genomen, getuige de aangetroffen resten van enkele greppels. Dit zal ongetwijfeld na aanleg van de Snipperlingsdijk zijn gebeurd, dus na 1346.

De onderzoeksvragen 9 tot en met 15, die betrekking hebben op het St. Jurriënsghasthuis, konden op grond van het ontbreken van aanwijzingen voor de aanwezigheid van resten van het gasthuis of van zaken die direct aanwijsbaar verband hielden met het gasthuis niet beantwoord worden.

8 Conclusie

8.1 Karakter van de vindplaats

Tijdens het proefsleuven onderzoek zijn archeologische resten uit de late middeleeuwen en de nieuwe tijd aangetroffen. Het gaat om een watergang met onbekende functie, enkele verspreide verkavelingsgreppels en een kuil. Het karakter van de sporen suggereert dat het onderzoeksgebied uitsluitend agrarisch gebruikt werd. Aanwijzingen voor bijvoorbeeld de aanwezigheid van een deel van het bij het St. Jurriënsghasthuis behorende grafveld ontbreken volledig. Waarschijnlijk liggen de resten hiervan meer naar het oosten, op de lokale dekzandopduiking.

8.2 Waardering en selectie onderzoeksgebied

Het onderzoek heeft enkele archeologische sporen opgeleverd, die in de volle middeleeuwen en nieuwe tijd kunnen worden gedateerd. De sporen vormen echter geen structuren zoals gebouwplattegronden, waarmee het niet waarschijnlijk is dat zich binnen het onderzoeksgebied bebouwing heeft bevonden. Daarnaast is het onderzoeksgebied te nat geweest om te kunnen bewonen.

In landschappelijk opzicht bevestigt het onderzoek het beeld dat bestond van het gebied, namelijk dat in de ondergrond sprake zou zijn van rivierafzettingen, in dit geval vermoedelijk van de IJssel. Dergelijke afzettingen dateren van na 350 na Chr. en voor de aanleg van Snipperlingsdijk. Het erosief karakter van een oeverwaldoorbraak maakt het mogelijk om het voorkomen van prehistorische resten, ook in de diepere ondergrond uit te sluiten.

Het lijkt hier te gaan om een vrij extensief gebruikte zone van hetzij het St. Jurriënsghasthuis, hetzij een later boerenerf. De aangetroffen sporen vormen geen herkenbare structuren, zoals gebouwplattegronden. Naar verwachting zal een vervolgonderzoek geen of slechts weinig aanvullende informatie op leveren ten opzichte van het inventariserend veldonderzoek. Er is weliswaar sprake van een archeologische vindplaats, maar de informatiewaarde van de aangetroffen sporen is gering omdat de resten behoren tot de perifere delen van een vindplaats. Het selectieadvies voor dit onderzoeksgebied is dan ook dat vervolgonderzoek niet noodzakelijk is. De waardering van de vindplaats heeft plaatsgehad conform de criteria die worden gesteld in de KNA 3.2 en wordt hieronder onderbouwd.

In de tabel die is weergegeven als tabel 2, is de waarde van de vindplaats nader uitgewerkt, uitgedrukt in scores, conform het KNA-waarderingssysteem voor archeologische vindplaatsen. Conform de KNA wordt een onderzochte archeologische vindplaats vanaf 7 punten als behoudenswaardig gekwalificeerd. Met een totaalscore van 6 punten is het onderzochte deel van de vindplaats niet behoudenswaardig.

Beleving

Voor de beleving worden geen punten gescoord. De aangetroffen archeologische resten zijn bovengronds niet zichtbaar en scoren daarom niet op schoonheid of herinneringswaarde.

Fysieke kwaliteit

De fysieke kwaliteit scoort matig (4 punten). De conservering van het vondstmateriaal is over het algemeen slecht te noemen wat gebruikelijk is voor de zandgronden van Oost-Nederland. Metaalvondsten uit oudere contexten ontbreken geheel. De gaafheid is matig. Het terrein is ondanks de ophoging in de jaren '70 van de 20ste eeuw niet gevrijwaard gebleven van verstoringen door kabels en leidingen,

Inhoudelijke kwaliteit

Laat middeleeuwse en nieuwe tijdsverkavelingssystemen worden overal binnen de gemeente aangetroffen zodat het onderzoeksgebied op het gebied van zeldzaamheid laag scoort (1 punt).

Informatiewaarde

De informatiewaarde van het onderzochte terrein is eveneens laag te noemen. Aanvullend onderzoek binnen het gebied zou niet tot nieuwe archeologische inzichten leiden. Ook de ensemblewaarde scoort bij gebrek aan gegevens over de kern van de vindplaats, in dit geval het erf waarbij de verkavelingsgreppels behoren, laag. Op representativiteit wordt niet gescoord. Het is niet mogelijk de vindplaats in-situ te behouden. Alleen in een dergelijk geval is conform de KNA waardering op representativiteit relevant.

Waarden	Criteria	Score
Beleving	Schoonheid	n.v.t.
	Herinneringswaarde	n.v.t.
Fysieke kwaliteit	Gaafheid	2
	Conservering	I
Inhoudelijke kwaliteit	Zeldzaamheid	I
	Informatiewaarde	I
	Ensemblewaarde	I
	Representativiteit	n.v.t.

Tabel 2. Waarderingstabel.

8.3 Aanbeveling en selectie

Op basis van het proefsleuven onderzoek is onvoldoende aanleiding om vervolgonderzoek binnen het onderzoeksgebied aan te bevelen. Daarmee kunnen de voorgenomen bodemwerkzaamheden binnen het onderzochte gebied zonder verdere archeologische beperkingen worden uitgevoerd.

Opgemerkt dient te worden dat voor toekomstige werkzaamheden direct ten oosten van het plangebied, op basis van het huidige uitgevoerde proefsleuven en oudere historische en archeologische onderzoeken duidelijk is dat zich hier de behoudenswaardige kern van het St. Jurriënsghasthuis bevindt. Daarnaast zijn de dijk en het gebied direct aangrenzend aan de dijk niet onderzocht. Daar er van wordt uitgegaan dat er geen sprake zal zijn van een grootschalige afgraving van de dijk maar van een aansluiting met de dijk door middel van een ophoging is er geen reden om voor dit niet onderzochte deel aanvullend onderzoek aan te bevelen.

9 Literatuur

Beek, R. van, 2009. *Reliëf in Tijd en Ruimte. Interdisciplinair onderzoek naar bewoning en landschap van Oost-Nederland tussen vroege prehistorie en middeleeuwen* (proefschrift Wageningen Universiteit), Wageningen.

Berendsen, H.J.A., 2004. *De vorming van het land. Inleiding in de geologie en geomorfologie*. Assen.

Bloemink, J.W., T.A. Spitzers & S. van der Aa, 1999. *Verslag van het archeologisch prospectieonderzoek en historisch onderzoek van het voormalige St. Jurriëns Gasthuis aan de Snipperlingsdijk te Deventer, 's Hertogenbosch*.

Cohen, K., et al., 2009. *Zand in Banen - Zanddieptekaarten van het Rivierengebied en het IJsseldal in de provincies Gelderland en Overijssel*. Arnhem.

Kastelein, D. & E. Mittendorff, 2011. *Programma van Eisen, Inventariserend archeologisch onderzoek (proefsleuvenonderzoek) nieuwe oostelijke inprikker Rivierenwijk, Deventer*.

Makaske B., G.J. Maas & D.G. van Smeerdijk, 2008. *The age and origin of the Gelderse IJssel*, in: *Netherlands Journal of Geosciences* 87-4, 323 – 337.

Spek, T., F.D. Zeiler & E. Raap, 1996. *Van de Hunnepe tot de zee. De geschiedenis van het Waterschap Salland, Kampen*.

Vermeulen, B., 2002. *Het middeleeuwse tolhuis en de middeleeuwse landweer aan de Snipperlingsdijk te Deventer (= Rapportages Archeologie Deventer 10)*, Deventer.

Volleberg, K.P. & E. Stouthamer, 2008a. *Geomorfologisch onderzoek Ruimte voor de Rivieren Deventer. Bolwerksweide, Ossenwaarden & De Worp, Universiteit Utrecht Faculteit Geowetenschappen, Utrecht*.

Volleberg, K.P. & E. Stouthamer, 2008b. *Geomorfologisch onderzoek Ruimte voor de Rivieren Deventer. Keizers- en Stobbenwaarden, Universiteit Utrecht Faculteit Geowetenschappen, Utrecht*.